

well-known Ukrainian women. In this connection, the rich experience of women-chariters of the end of the 19th — the beginning of the 20th century is actualised.

Keywords: *charity, patronage, sponson, personalia, biography, experience.*

Одержано 27.03.2009 р., рекомендовано до друку 25.05.2009 р.

УДК 37.091.4(09)(477)

ОЛЕНА ДУДОЛАДОВА
(Харків)

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ «ЕМОЦІЙНЕ ВИХОВАННЯ» У ПРАЦЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ

Розглянуто проблему розвитку поняття „емоційне виховання” у поглядах вітчизняних учених на основі ретроспективного методу дослідження. Запропоновано системний аналіз понять „емоційне виховання” і „емоційна культура” як передумов становлення особистості.

Ключові слова: *виховання, особистість, емоційне виховання, емоційна культура, постать.*

Багата, різнобарвна українська культура вражає різмаїттям своїх проявів у письменстві, мистецтві, театрі, побуті, традиціях. Як писав І. Огієнко про силу нашої культури: „український народ – це той казковий велетень, що коли його рубали надвое – той сили ставало вдвое... Тернистим шляхом, згинаючись під важким тягарем недолі, утворили ми свою велику культуру” [8, с. 138]. Сучасній людині випала неабияка нагода вивчати, досліджувати досвід, накопичений часом, дізнаватися про день вчорашній, аби поліпшувати та змінювати день завтрашній.

Вивчаючи педагогічні погляди таких видатних постатей нашої культури як Леся Українка, Іван Франко, Іван Огієнко, Григорій Ващенко, Антон Макаренко, Василь Сухомлинський та багато інших, розуміємо, що невичерпна міць їх творчої скарбниці дає великий поштовх для розвитку ідей педагогічної науки, спрямованих на майбутнє.

Мета цієї статті полягає в дослідженні поглядів різних українських учених на емоційну культуру та емоційне виховання: відомих вітчизняних педагогів, психологів, письменників, постатей історичних та сучасних.

Григорій Сковорода, видатний філософ-просвітитель, гуманіст, поет і педагог вчить, що людина, щоб бути щасливою, мусить уникати житейської суєти і прагнути до душевного спокою, до незалежності від зовнішнього світу. Душевний спокій, до якого прагнув Сковорода, – це та ж сама атараксія і безпристрасна апатія, ідеал епікурейців і стоїків. Г. Сковорода пише: „А я бажав би мати в моїй душі таку міцну твердиню, щоб ніщо не могло її сколихнути, ні перекинути”. „Ось мир! – у спокої думок” [10, с. 234, 235]. У творах Г. Сковороди знаходимо поняття „душевної економії”, зокрема він радить, що „...немає кориснішого й уважнішого, як богомудро управляти зовнішньою, домашньою

й внутрішньою душевною економією, тобто пізнати себе й зробити порядок у своєму серці” [10, с. 245]. Як бачимо, тверда воля, душевна міць, спокійне серце – це постулати етики Г. Сковороди.

Цікавою для нашого дослідження виявилася постать Лесі Українки. Розвинене психологічне чуття допомагало поетесі знаходити спільну мову з різними, навіть „важкими” дітьми. Дослідники відзначають, що Леся Українка відрізнялася енергією, терпінням, головне – витримкою [14, с. 10]. Основам витримки, терпіння, емоційної культури вчить Леся Українка в своїх віршах: образ мужньої і вольової дитини – у вірші „Як дитиною, бувало” навчає нас переносити життєві труднощі з гордо піднесеною головою, володіти собою. За допомогою героя Річарда у вірші „У пущі”, Леся Українка висловлює свою позицію щодо формування світогляду учня, його духовну підготовку до майбутніх життєвих бур. Авторка підкреслює складність життя, необхідність педагогічного впливу на психологічну готовність учнів.

Всебічній освіті кожного приділяв увагу також Іван Франко. Впевнений у тому, що суспільна свідомість молоді формується під впливом життєвого середовища, І. Франко мав глибоке розуміння психології дітей. „Психологія дає найбільше матеріалу і найбільше вказівок для педагогіки, або науки про виховання людини”, – пише І. Франко [13, с. 48], таким чином підкреслюючи важливість урахування психологічних особливостей у процесі навчання і виховання. В „упорядкуванні своїх понять та почуттів” проявляється його концепція емоційного виховання. У статті „Наука і її становище щодо працюючих класів” він пише: „Думаючи людини замислюється в першу чергу над собою, звертає увагу на свої вчинки і поняття, почуття і задумується над їх суттю” [13, с. 48]. Розвиваючи своє бачення емоційного виховання вчителя, І. Франко в праці „Борис Граб” описує Міхонського, який навчав учнів методичності, точності й економії у всіх рухах, поступках і ділах; сам нервова і чутлива за своєю натурою, він вмів бути терплячим і повільним: „Не надто квапся, не надто й гайся, нічого замного!” [13, с. 159].

Так само, як Іван Франко, Софія Русова підкреслювала психологічне підґрунтя виховного процесу, спрямоване на розвиток волі і сили почуття. „Тільки здорові, добре розвинені чуття дають правдиві відчуття, з яких складаються й правдиві приймання... Виробляти почуття треба постійно, щодня потроху” [9, с. 65-68]. Емоційний розвиток, на її думку, починається ще до восьми років, дитина „навчається координувати свої рухи й володіти ними, а також опановувати свої емоції” [9, с. 35]. Головним чинником, що дає змогу опанувати свої емоції, як стверджує С. Русова, є тверда воля.

Отже, в процесі виховання з урахуванням емоційних властивостей особистості, людина мусить навчитися „володіти собою, не коритися пристрастям й обмежувати свої інстинкти”. Цьому вчить нас відомий український педагог Г. Ващенко. Змальовуючи виховний ідеал як образ ідеальної людини, на якій має орієнтуватися педагог, виховуючи молоде покоління, автор знаходить психологічне обґрунтування виховного ідеалу в історичній ретроспективі. „Характерним є те, що в ідеальному образі людини, в першу чергу, підкреслюються високі властивості душі” [2, с. 120]. Підкреслюючи, що „зі свідомістю власної гідності українця поєднується стриманість у поведінці і словах” [2, с. 138], Г. Ващенко вважав втіленням цього ідеалу князів Бориса та Гліба, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, Митрополита Іларіона, а найяскравішим прикладом – Теодосія Печерського.

Г. Ващенко вважає, що інтелектуальні та емоційні процеси тісно пов’язані між собою, а отже „виховуючи інтелект, даючи дітям знання, ми так або інакше впливаємо на їх волю і почуття” [2, с. 173]. У процесі виховання волі і характеру виокремлюються риси вольової людини. Міцна воля, на думку педагога, характеризується рішучістю, розсудливістю,

принциповістю, але „одна з важливих рис вольової людини – це стриманість, уміння володіти собою, не піддаватися випадковим емоціям і афектам” [2, с. 186]. Таким чином, емоційне виховання розглядається Г. Ващенком у міцному взаємозв’язку з вихованням волі та характеру людини, як передумова „єдності педагогічного процесу, що відповідає єдності психіки людини, стає однією з найважливіших передумов гармонійності її” [2, с. 189].

Ідею виховання бадьорості та життєрадісності на рівні емоційного виховання, запропоновану Г. Ващенком, знаходимо також у творчій спадщині А. Макаренка, який пояснював, що мажор („мажорний, бадьорий, веселий настрій”) – це нормальний тон. Нервові якості і прояви він включав у низку рис особистості. Морально-психологічна рівновага і саморегуляція особистості, за словами педагога, повинна підтримуватися засобами освіти і виховання. Зокрема, він пише: „Візьміть таку якість характеру, як здатність орієнтування, вміння в найскладнішій обстановці орієнтуватися дуже швидко, дуже точно, дуже спокійно, впевнено, без крику, без істерики, без паніки, без визгу, таке вміння ми зобов’язані виховувати” [7, с. 76]. Саме в цьому А. Макаренко вбачає концепцію емоційного виховання: „Як дівчатам, так і хлопцям потрібно розповідати про відповідальність за кожний прожитий день, за кожний шматок відчуття” [7, с. 89].

Вартими уваги виявляються його погляди на емоційне виховання педагога задля успішної професійної діяльності, серед іншого А. Макаренко зауважує: „Не можна допустити, щоб наші нерви були педагогічним зряддям, не можна допустити, що ми можемо виховувати дітей за допомогою наших серцевих мук, мук нашої душі... треба вміти володіти своїм настроєм” [7, с. 57-58]. Усі ці вміння, такі як морально-психічна рівновага, саморегуляція, здатність орієнтування в найскладнішій ситуації, при правильному їх вихованні, ведуть до формування високої емоційної культури особистості як в педагогічній, так і в інших видах професійної діяльності.

Поняття емоційної культури зустрічаємо також у працях видатного українського педагога В. Сухомлинського. Він пише: „У наші дні, коли роль тонких нервових сфер в життєдіяльності людини з кожним поколінням все більш зростає, виховання психічної культури стає одним з провідних елементів всебічного розвитку особистості” [11, с. 112]. Емоційна культура, на думку В. Сухомлинського, – це тонкий тривалий процес, що вимагає від педагога великого такту, уваги, вдумливості, глибокого знання внутрішнього духовного світу кожної людини [12, с. 21]. Для В. Сухомлинського емоційна культура є свого роду сплавом з тих думок, відчуттів, сприйнятів, емоцій, ідей, що дозволяє людині сприймати навколишній світ у всьому його духовному та матеріальному багатстві, формувати поважне ставлення до людей, нетерпимість до зла, вміти керувати своїми емоціями та правильно їх виявляти, постійно намагатися вдосконалювати власний емоційний досвід.

Звертаючись до вітчизняних психологів та їх поглядів на емоційну сферу особистості, необхідно відзначити роль праць Г. Костюка. Він приділяє особливу увагу тісному зв’язку психології з педагогічною наукою і з практикою навчання і виховання, що зайвий раз ілюструє роль емоційних процесів під час виховання особистості. Г. Костюк розглядає роль пережитих емоцій у формуванні „душевного ладу” особистості, її характеру, адже „основою емоційних станів особистості є суспільний світ, люди, спілкування та взаємини з ними” [6, с. 40].

Сучасний дослідник психологічних основ морального виховання І. Бех, зазначає, що, виходячи з того, що емоції полярні, боротьба протилежностей є важливою умовою розвитку емоцій, від ситуативних емоцій до стійких почуттів, тому для оволодіння

власними емоціями ефективним буде прийом ставить себе в позицію саме суб'єкта процесу емоційного переживання [1]. „Підвищена негативна емоційність, – як зазначає дослідник, – може тільки ускладнити процес сприймання і розуміння людини людиною” [1, с. 93]. Отже, емоційне виховання особистості повинно бути спрямовано на оволодіння певним рівнем емоційної культури, через виховання власних емоцій для ефективного спілкування з людьми.

Інша дослідниця емоційної сфери Т. Кириленко називає здатність управління емоційною сферою шляхом конструктивного або деструктивного впливу емоційних явищ на поведінку людини емоційним інтелектом [6, с. 240]. Цікавою для нашого дослідження виявилася концепція Б. Додонова, яка полягає в тому, що емоції виконують функції такої обробки первинної інформації про світ, у результаті якої ми виявляємося здатними формувати свою думку про нього [3, с. 9]. Автор теж поділяє думку багатьох учених, що вивчення емоційних відносин особистості та керування їх формуванням є одним із головних завдань виховання. Емоційне виховання починається із „загальної емоційної спрямованості” людини та залежить від вихованості її потреб, здатності до вольової регуляції своєї поведінки, емоційних відносин та емоційних установок особистості.

Емоційне виховання особистості як складний процес, що має стати підґрунтям формування не лише світобачення людини, а й комплексу якостей і властивостей особистості, що відповідають вимогам тієї чи іншої професії, розглядає дослідниця Л. Кондрашова. Вона вважає, що морально-психологічна готовність – це не лише запас професійних знань, умінь і навичок, але й такі риси особистості, які забезпечать успішне виконання професійних функцій. „Якості і психологічні властивості особистості, які характеризують морально-психологічну готовність, – це складне динамічне утворення, логічною основою якого є потребово-мотиваційна сфера особистості, її позиція. Морально-психологічна готовність – складне сполучення психічних особливостей та моральних якостей людини, що становлять основу установки на усвідомлення професійних позицій, співвіднесення своїх здібностей з подоланням труднощів, які виникають при вирішенні професійних завдань” [5, с. 9].

Отже, в результаті аналізу праць вітчизняних учених ми дослідили історичну генезу поняття емоційного виховання, у різних його аспектах. Всі окреслені питання та названі концепції було включено до факультативного курсу „Основи емоційної культури майбутніх перекладачів”, що пропонується студентам перекладацького відділення Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Перспективою дослідження є подальше вивчення історичної спадщини вітчизняної науки для впровадження позитивного досвіду в навчально-виховний процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Виховання особистості / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003–. – [у 2 кн.] / І.Д. Бех ; кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади . – 280 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – 191 с.
3. Додонов Б.И. В мире эмоций / Б.И. Додонов. – К. : Политиздат Украины, 1987. – 140 с.
4. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості : [навч. посіб.] / Т.С. Кириленко. – К. : Либідь, 2007. – 256 с.

5. Кондрашова Л.В. Морально-психологічна готовність студента до вчительської діяльності / Л.В. Кондрашова. – К. : Вища шк., 1987. – 54 с.
6. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С. Костюк ; [під ред. Л.М. Проколієнко]. – К. : Рад. шк., 1989. – 608 с.
7. Макаренко А.С. Некоторые выводы из педагогического опыта / А.С. Макаренко. – М. : Просвещение, 1964. – 116 с.
8. Огієнко І. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – К. : Довіра, 1992. – 141 с.
9. Русова С. Вибрані твори / С. Русова. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
10. Сковорода Г. Пізнай в собі людину / Г. Сковорода ; [пер. М. Кашуба ; пер. поезії В. Войтович]. – Л. : Світ, 1995. – 528 с.
11. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина / В.А. Сухомлинский ; [пер. с укр.]. – М. : Молодая гвардия, 1971. – 336 с.
12. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю / В.А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1984. – 354 с.
13. Франко І. Педагогічні статті і висловлювання / І. Франко ; [упоряд. доц. О.Г. Дзевєрін]. – К. : Рад. шк., 1960. – 297 с.
14. Шиманська І.Ф. Леся Українка про освіту та виховання / І.Ф. Шиманська. – К. : Рад. шк., 1973. – 111 с.

Елена Дудолодова.

ГЕНЕЗИС ПОНЯТИЯ «ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ» В РАБОТАХ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ УЧЕНЫХ

Рассмотрена проблема развития понятия „эмоциональное воспитание” во взглядах отечественных ученых на основе ретроспективного метода исследования. Предложен системный анализ понятий „эмоциональное воспитание” и „эмоциональная культура” как предпосылок становления личности.

Ключевые слова: *воспитание, личность, эмоциональное воспитание, эмоциональная культура, выдающаяся личность.*

Olena Dudoladova.

GENESIS OF NOTION “EMOTIONAL EDUCATION” IN WORKS OF DOMESTIC SCIENTISTS

The development of the notion “emotional education” within the works of Ukrainian scientists is considered based on retrospective method. The author offers a system analysis of the notions of “emotional education” and “emotional culture” of an individual as the grounds for his/her forming.

Keywords: *education, personality, emotional education, emotional culture, famous person.*

Одержано 8.04.2009 р., рекомендовано до друку 25.05.2009 р.